

Vanemaealiste strateegilise partnerluse võrgustiku ettepanekud Heaolu arengukavasse

Võrgustiku liikmed on tutvunud ja antud ettepanekud läbi arutatud võrgustiku koosolekul 29. juunil 2022.

Võrgustiku ekspertide ettepanekud

Ekspert hinnang Heaolu arengukava 2023–2030 eelnõule

Tiina Tambaum, 19.06.2022

Heaolu arengukava 2023–2030 (edaspidi ka HA) seab väljakutsed ja strateegilised eesmärgid ning määrab nende saavutamiseks vajalikud muutused töö- ja sotsiaalvaldkonnas. Eesmärk on saavutada elu Eestis nii, et inimesed on hoitud, kõikide inimeste pikk ja kvaliteetne tööelu on toetatud ja ebavõrdsus ja vaesus väheneb. kõigi inimeste potentsiaali maksimaalne kasutamine ja väärtustamine läbi lahenduste, mis on jätkusuutlikud, säästlikud ning uuenduslikud.

Hindan kõrgelt, et HA-s on probleemina välja toodud, et jätkuvalt nähakse vanemaealisi pigem sotsiaal- ja tervisevaldkonna sihtrühmana ja ei tunnetata vananemist kui kõiki poliitikaid läbivat horisontaalset küsimust. HA-s osutatakse vajadusele arendada vanemaealiste heaolu komplekselt, koordineeritult ja laiapõhjalise koostöö vormis.

Toon välja järgmised puudujäägid HA 01.06.22 eelnõu testis.

Sisulised vastuolud HA tekstis

HA-s on püstitatud üldeesmärk "pikk tööelu", kuid mõõdikuna kasutatakse tööhõive määra jälgimist ainult kuni 64. eluaastani (üks kuuest mõõdikust on tööhõive määr 20–64-aastaste seas (mehed/naised/kokku) (lk 3))

HA-s sätestatakse eesmärk seoses soolise ebavõrdsusega, aga mitte ebavõrdsusega teistel alustel, nagu nt vanus. Ometi on üldeesmärk „ebavõrdsuse vähenemine“, mitte soolise ebavõrdsuse vähenemine.

HA-s esitatud väärtused ja põhimõtted ei ole kooskõlas eesmärgiga „inimesed on hoitud“ ja „kõigi inimeste potentsiaal on maksimaalselt kasutatud“.

Väärtuse ja põhimõtte sõnastuses, et inimese elukeskkond on ligipääsetav ja takistusteta (lk 4) peaks defineerima „elukeskkond“. Kas see hõlmab kõiki neid keskkondasid, kus inimene rahuldab oma kõiki vajadusi? Ka kogukonnas osalemise keskkond peaks olema ligipääsetav ja takistusteta. Ettepanek: Inimese elukeskkond on ligipääsetav ja takistusteta ja vastama muuhulgas normaalse vananemisel muutuste tõttu muutunud vajadustele.

Sellise laienduse puhul peaks elukeskkond muutuma ka näiteks nii et võtab arvesse vanuse tõttu vähenevat jõudlust, tähelepanu jagamise võime vähenemist jmt.

Väärtuse ja põhimõtte sõnastuses elukaareülene ennetus ja terviklik tugi kasutatakse sõna tugi abi tähenduses (toetav, kvaliteetne ja usaldusväärne tugi on tagatud kogu abivajaduse jooksul). Tugi on seotud ainult abivajadusega (probleem), samas on tuge vaja ka ennetuseks, kaasamiseks jm olukordades, mida määravad inimese vajadused (vajadus ei ole probleem).

Siht 2: tööjõu nõudluse ja pakkumise vastavus tagab tööhõive kõrge taseme ning kvaliteetsed töötingimused toetavad pikaajalist tööelus osalemist tööturg ja tööelu

Siht „töötægijad on terved“ ei ole asjakohane. Kuidas on „terve“ määratletud? Kes on töötægija? Miks peab töötægija terve olema?

Möödik „Tööelu kestus aastates“. Kellel tööelu kestust mõõdetakse, st kui vanadel inimestel? Kõikide inimeste pealt keskmise arvutamine ei anna õiget tulemust, kui eesmärk on näidata dünaamikat (näitaja kasvu/kahanemist), sest vanemates vanuserühmades on rohkem inimesi kui nooremates. Ettepanek võtta möödikuks tööaastate osakaal elatud aastatest.

Möödik „Tööjõus osalemise määr 15-74-aastaste seas“. Kui HA eesmärk on pikaajaline tööelus osalemine, siis ei ole möödiku ülemise vanusepiiri seadmine põhjendatud.

„Tööga kaasnevad riskid on maandamata“ (lk 17). Kaugtöö osakaalu suurenemisel peaks riskina nimetama ka puuduliku digitoe. Praegu on tekstis digivõimalused esitatud ainult positiivses võtmes, aga on selge, et kodus töötades ei ole võimalik saada vastuseid digitehnoloogia küsimustele nii nagu see on võimalik kontoris teiste seas töötades.

Digilahenduste kasutamise juhendamine ja kasutajatoe pakkumise vajadus on esitatud siht nr 4 all (lk 30), sama eesmärk tuleb püstitada ka kõikides teises eluvaldkondades (siht 1-3).

„Tööaja ja töökoha paindlikkusega kaasnevad sageli ... ebavõrdsuse suurenemine.“ Mida sellega mõeldakse?

Tegevussuund „Töötajate töövõimekao ennetamiseks ... välja töötada tasakaalustatud, tööturu osapoolte huve arvestav ja jätkusuutlik mudel ...“ (lk 19). Selgusetuks jääb, mida selle mudeliga on plaanis teha. Mudeli väljatöötamine iseenesest ei saa olla tegevussuund.

Siht 3: vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, neile on tagatud võrdsed võimalused ning nad on majanduslikult hästi toimetulevad

Sihil „vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud“ on sõnastus, mis paneb vanemaealised passiivsesse, kaasatavasse positsiooni. Ettepanek: vanemaealised osalevad ühiskonnas noorematega samadel põhimõtetel.

Eesmärgina on püstitatud „spetsialistide teadlikkuse (sh KOV) suurendamine eakate vaimsest tervisest ja selle hoidmise võimalustest, samuti inimeste teadlikkuse suurendamine aktiivsena vananemisest“. Eesmärk „suurendada spetsialistide teadlikkust“ on liiga väheambitsioonikas. Senioritöö tegijate uuring 2021 näitas, et tarvis on tõsta nimetatud töö tegijate (sotsiaaltöötajad ja HA-s nimetatud kui ennetava sotsiaaltöö tegijad) professionaalsust, st parandada teadmisi ja oskusi, kuidas säilitada ja parandada vanemaealiste vaimset tervist ja kuidas viia läbi sekkumisi, mis toetavad aktiivsena vananemist. Ettepanek: asendada teadlikkuse tõstmine professionaalsuse tõstmisega.

Vanemaealiste rahalise heaolu suurendamine ja pensionisüsteemi kujundamine suunal käsitletakse pensionit pensionisummana, st rahalises tähenduses, ometi on pensioneerumise planeerimisel ja selle juhtimisel rahalise heaolu kõrval olulised ka paljud muud küsimused ja otsused (nt sotsiaalse aktiivsuse jätkumine, kognitiivne stimulatsioon, füüsiline aktiivsus jne). Ettepanek planeerida mitte pensioni kompetentsikeskust vaid pensioneerumise kompetentsikeskusi.

Vanemaealiste heaolu ja ühiskonnaelus osalemise toetamise suunal on vanussurve eesmärgid püstitatud ainult töö kontekstis, mitte kogukonna või ühiskonna kontekstis, nagu võiks eeldada suuna pealkirjast ja HA eesmärkidest (inimesed on hoitud).

Siin on nimetatud vanemaealistele aktiveerivate tegevuste loomine, sotsiaalselt aktiivse elustiili säilitamine, kuid ei ole märksõna, mis viitaks potentsiaali kasutamisele väljaspool tööturгу ja vabatahtlikku tööd. Ometi on „kõigi inimeste potentsiaali maksimaalne kasutamine ja väärtustamine /.../ läbi lahenduste, mis on jätkusuutlikud, säästlikud ning uuenduslikud“ HA peamine eesmärk. Kogukonnatöö, mis lähtub kõikide vanemaealiste oskustest ja teadmistest, st kus vanem inimene on kaasatud aktiivses panustaja rollis, mitte passiivses saaja rollis, oleks just see jätkusuutlikud, säästlik ja uuenduslik lahendus, mida HA-s peaks eesmärgiks seadma.

Tegevussuundades Vanemaealistele suunatud ennetava sotsiaaltöö edendamise suunal on praegu seatud eesmärgiks toetada vanemaealiste vaimset tervist. Ettepanek on lisada vaimse tervise toetamise kõrvale ka sotsiaalne tervis, st toetada vanemaealiste vaimset ja sotsiaalset tervist.

Möödiku „Aktiivsena vananemise indeks“ sihttase on antud praegu 38,4. Mida see väljendab, millisel skaalal?

Möödikut „Aktiivsena vananemise indeks“ tuleks mõõta ja jälgida kindlasti komponentide kaupa – tööhõive, ühiskondlik aktiivsus, toimetulek, potentsiaal.

Samas on ettepanek kasutada möödikuna hoopis tervena vananemise komponente, mis näitab heaolu indiviidi tasemel.

Olukorra kirjelduses on toodud, et „Eestis ei ole asjakohane võrdsustada pensioniiga ja tööea lõppu, sest pensione makstakse koos töötasuga ning see on üks põhjuseid, miks umbes 25% vanaduspensionäridest töötab.“ (lk 21) Millele toetub väide, et töötamise jätkamise üks põhjuseid on see, et pensionite maksmist jätkatakse ka töötades? Siin on põhjus, eeldus, tagajärg segamini aetud. Pensioniiga algab ja tööiga lõpeb õigusega hakata saama pensioni, see on fakt. Pensioniiga ja pensionäri staatust ei ole asjakohane võrdsustada, niisamuti tööiga ja töötamist.

Siht 4: Eesti sotsiaalhoolekande korraldus toetab inimeste heaolu ja sotsiaalse turvatunde kasvu

Alaeesmärk „Sotsiaalhoolekanne toetab pikka ja kvaliteetset tööelu, ühiskonnaelus osalemist ning iseseisvat ja väärikat elu kodus nii kaua kui võimalik“ on sõnastatud liiga kitsana. Ettepanek „... ning iseseisvat ja väärikat elu kodus ja kodupaiga kogukonnas nii kaua kui võimalik“.

Kui laiendada eesmärki „... ning iseseisvat ja väärikat elu kodus ja kodupaiga kogukonnas nii kaua kui võimalik“, siis on ettepanek lisada möödikutesse ka sotsiaalvaldkonna vabatahtliku töö kasvu ja kvaliteeti väljendav möödik.

„On oluline, et ligipääs füüsilisele keskkonnale, infole ja teenustele oleks kõigile ühiskonnaliikmetele tagatud. Lapsed, vanemaealised, erivajadusega inimesed ja teised, kes keskmisest inimesest füüsilise või vaimse suutlikkuse poolest erinevad, ei ole avaliku ruumi ja teenuste disainimisel sihtrühmana arvesse võetud. Seetõttu on takistatud pea poole elanikkonna iseseisev ja väärikas toimetulek, mis vanemaealiste ja erivajadusega inimeste puhul võib kulmineeruda vajadusega lisateenuste järele.“ lk 37.

Keskmine inimene? HA-s põlistatakse arusaama, et ühiskonnas on üks etalonrühm ja teised, kes etalonist eristuvad?

Digiteenuste ligipääsetavust tuleb käsitleda laiemalt kui nt füüsilise ruumi ligipääsetavust. Erinevuse tingib asjaolu, et digiteenused ja nende kasutamise vahendid on pidevas muutumises. Lisaks eeldab digiteenuste kasutamine oskusi (kusjuures tegemist on üldoskusega), mida vanemas eas inimesed ei ole saanud omandada üldharidussüsteemis. Nende kahe asjaolu tõttu – puudub algoskuste omandamise süsteem ning tarvis on pidevat täiendusõpet – on tarvis luua digioskuste õppimise struktuur kõikidele täiskasvanutele, sh liikumispiirangutega täiskasvanutele.

Sõnastuse korrigeerimise ettepanekud jm ebakorrektused

1. Mõisteid ei ole kasutatud järjekindlalt. Kuigi valdavalt on kasutusel „vanemaealised“, kasutatakse ka sõna „eakad“. Ettepanek kasutada läbivalt sõna „vanemaealised“.
2. Kõik algallikad, mida ei saa riiklikust statistikast, võiksid olla viidatud. Näiteks Hoolivuse ja koostöömeelsuse möödiku tegelik tase 61% (2021. a esialgsed andmed), millisele allikale toetutakse?
3. Samal ajal suureneb tööturul digivõimaluste ja COVID-19 leviku tõttu vajadus tööaja ja -koha paindlikkuse järele (lk 7 samuti lk 17). Digivõimalused ei tekita vajadust paindlikkuse järele, vaid

võimaldavad seda. Ma ei tooks arengukavasse sisse COVID levikut vähemalt mitte tuleviku vormis. Ettepanek: mitte „suureneb“, vaid „on suurendanud“.

4. „Võrdluses Euroopa Liidu keskmise näitajaga paistab Eesti silma vähesema sallivuse ja avatusega vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste suhtes. Eestimaalaste arvates on kõige enam levinud diskrimineerimine vanuse, nahavärv, rahvusliku päritolu, seksuaalse orientatsiooni ja puude tõttu. „(lk 8–9)

Loetelus on toodud suurem osa ebavõrdse kohtlemise alustest, väljend „kõige enam“ ei ole kohane.

Vanuse alusel diskrimineeritavaid ei saa väljendada kui vähemusrühma. Siht nr 5 juures kasutatakse samuti mõisteid „vähemusrühm“ ja diskrimineeritavate rühm sünonüümidenä. Vanuse korral need mõisted sünonüümid ei ole.

5. Vähenene ligipääsetavus ruumile, infole ja teenustele mõjutab suurt osa elanikkonnast, kes erinevad keskmisest inimesest füüsilise või vaimse võimekuse poolest (lk 9, sama ka lk 37)

keskmine inimene!?? Selline sõnastus iseenesest väljendab stereotüüpset mõtlemist. Arengukava, selle asemel, et võidelda inimeste võrdlemise vastu, hoopis kinnistab arusaama, et ühiskonnas on etalonelanike rühm ja inimesed, kes ei ole nende sarnased.

6. Vananeva ja väheneva rahvastiku, mitmete järjestikuste kriiside ning kvalifitseeritud tööjõu puuduse tingimustes peame leidma jätkusuutlikke, säästlikke ning uuenduslikke lahendusi, ... (lk 2)

„Mitmete järjestikuste kriiside“ on selles loetelus tingimus, mis on ebamäärane ja mida pole ka allpool avatud. Mis kriisid need on ning kas ja kuidas on need mõjutanud töö- ja sotsiaalvaldkonda Eestis? Ettepanek: nimetada konkreetseid kriisid, nende mõju välja tuua või siis jätta kriisid sõnastusest välja.

7. „Rahvastiku vananemisest ja vähenemisest ning puudega inimeste arvu suurenemisest tingituna on sotsiaalvaldkonna suurimad murekohad järgmised: leida täiendavad vahendid pensionide tagamiseks, ... „(lk 21)

Raha leidmine mingitele muutustele vastamiseks ei saa olla sõnastatud kui eesmärk või murekoht. See oleks sama kui kirjutada murekohana välja raha leidmine terviseteenuste kättesaadavuse parandamiseks, raha leidmine mobiilsuse parandamiseks, raha leidmine elukestva õppe parandamiseks. Raha ja selle leidmine on vahend mitte (strateegiline) eesmärk.

8. „Vanemaerialiste poliitika kujundamisel arvestatakse vananeva ühiskonna põhimõtetega, muutuva eluea pikkusega ja teiste vananemisega seotud aspektidega“. (lk 21)?

Mida mõeldakse vananeva ühiskonna põhimõtete all, kus need sõnastatud on? Mis on eluea pikkus (mõeldud on oodatava eluea pikkust?) Miks peaks poliitika arvestama asjaoluga, et oodatava eluea pikkus muutub? (mõeldud on kasvab?) Mis on need teised aspektid, millele viidatakse?

9. Sõjapõgenike tööturule tulekut (lk 17) on nimetatud töökeskkonna psühhosotsiaalseks ohuks.

10. „Vanemaerialiste poliitika kujundamisel arvestatakse vananeva ühiskonna põhimõtetega, muutuva eluea pikkusega ja teiste vananemisega seotud aspektidega“. (lk 21)
Mida peetakse silmas vananeva ühiskonna põhimõtetenä?

11. Mõõdikutes (lk 3) hoolivuse ja koostöömeelsuse mõõdik arvutatakse 4 inimese kirjelduse põhjal. Sõnastus „4 inimese kirjelduse põhjal“ viitab, et mõõdiku moodustamiseks küsitakse kirjeldust neljalt inimeselt.

12. *Sooline võrdsus ja võrdsed võimalused (lk 4)*. Väärtuste alapeatükki on sattunud meede: „ning ebavõrdsuse vähendamiseks viiakse vajaduse korral ellu spetsiifilisi erimeetmeid“.

13. *Elukaareülene ennetus ja terviklik tugi (lk 4).* „Inimese vajadusi hinnatakse ja abi pakutakse terviklikult, vältides asjatuid dubleerimisi ning inimese, spetsialistide ja raharessurssi raiskamist.“ Inimese raiskamist?
14. EIGE indeks (lk 3). „... väljendab soolise võrdõiguslikkuse edenemist peamistes ühiskonnaelu valdkondades (töö, raha, ajakasutus ja hoolduskoormus, tervis jms)“. Pikast loetelust on välja jäänud vaid kolm komponenti. Ettepanek „jms“ asemel loetleda kõik valdkonnad, st lisada „võim, teadmised, vägivald“
15. „Tööealine elanikkond väheneb 2060. aastaks 8,6% samas kui 65-aastaste ja vanemate inimeste osakaal rahvastikus kasvab praeguselt 20%-lt 30%ni“ (lk 5). Tööealine millise ajamomendi tööea määratluse kohaselt?
16. „... eeldatava eluea kasv pole piisav ning ühiskond ei ole suuremaks sisserändeks valmis.“ (lk 5) Mille jaoks täpsemalt pole eeldatava eluea kasv piisav? Miks peaks olema pikk elu millegi jaoks piisav?
17. Olulisim rahvastikku kujundav protsess on sündimus (lk 6). Sündimus, suremus ja ränne on kõik ühte viisi olulised rahvastikku kujundavad protsessid!
18. 1990. aastatel sündinud põlvkond on väiksem ning see on toonud kaasa kohanemisvajaduse erinevates ühiskonnaelu valdkondades – kõigepealt lasteaija- ja koolisüsteemis, siis üliõpilaskonna kujunemisel ning alates 2010. aastate keskpaigast tööturul (lk 6). Üliõpilaskonna kujunemisel???
19. „... vähendavad tervena elatud ja töötatud aastaid.“ (lk 7) Kas meil on teada selline näitaja nagu tervena töötatud aastad?
20. „... mõjutavad negatiivselt ja olulisel määral töötajate elu, tervist ja tööturul osalemist ...“ (lk 7) Peaks sõnastama täpsemalt vastavalt teadaolevatele näitajatele. Näiteks: Mõjutavad negatiivselt ja olulisel määral inimese heaolu.
21. „... poliitikameetmete kujundamiseks vajalik analüütiline andmestik ..“ (lk 21) Analüütiline andmestik? Ettepanek - poliitikameetmete kujundamiseks vajalikud andmekogud.
22. „Seega vajab vanemaealiste teema käsitus koordineerimist ja laiapõhjalist koostööd.“ (lk 21) Ettepanek sõnastusele: „Vanemaealiste heaolu arendamine komplekselt vajab koordineerimist ja laiapõhjalist koostööd.“
23. Lk 22 esitatud lause „Vanemaealiste aktiivset osalemist ühiskonnaelus toetab ka strateegiline partnerlus (2022–2024),...“ asub tekstis ebaloogilises kohas.

Tähelepanekud ja kommentaarid Heaolu arengukava 2023-2030 eelnõule: vanemaealiste tööhõive ja elukestev õpe

Kirsti Melesk, Mõttekoda Praxis, 22.06.2022

- Arengukavas tuuakse välja paindlike töövormide ja mitte-traditsiooniliste töötamise viiside levik, sh sellega kaasnevad nii positiivsed kui negatiivsed tagajärjed. Kuigi arengukavas seda välja ei ole toodud, tuleb silmas pidada, et paindlike töövormide ja kaugtöö levik ning töötamiseks kasutatavate digitaalsete lahenduste kasv võib suurendada ebavõrdsust ka vanemaealiste töötajate suhtes, arvestades digitaalsete oskuste suurt vanuselist lõhet. Sellise ebavõrdsuse kasvu ennetamiseks on oluline pöörata tähelepanu ka digitaalsetele oskustele erinevates ühiskonna rühmades (sh vanemaealiste seas), et tagada, et kõigil ühiskonna gruppidel oleks võrdsed võimalused nendest digitaalsetest lahendustest kasu saada ning pöörata see võimaluseks paindlikult tööturul osaleda.

- Positiivne, et eakamate inimeste madalam osalus täiend- ja ümberõppes on arengukavas eraldi välja toodud. Siinjuures on oluline pöörata tähelepanu, et Eestis hakkab elukestvas õppes osalus kahanema juba tööealiste seas, mistõttu tuleb püüelda selle poole, et elukestvas õppes osalus ei hakkaks langema ka juba 40-50 aastaste vanuserühmas. Seetõttu on viide „eakatele“ võibolla ekslik ja oluline on pöörata poliitikakujundamisel tähelepanu märksa laiemale vanuserühmale. Statistikaameti viimastel andmetel hakkab elukestvas õppes osaluse määr langema märgatavalt 45-49 aastaste vanuserühmast ning on sealt edasi iga vanema vanuserühma seas eelmisest madalam.
- Aktiivne osalus täiend- ja ümberõppes üle elukaare, sh vanemas eas, võiks leida eraldi tegevusena tähelepanu ka siht nr 3 juures, kuivõrd see on oluline eeldus, et tagada oskuste vastavus tööturu vajadustele ning võimalus osaleda aktiivselt tööturul.
- Nii vanemaealiste kui teiste tööturu riskirühmade tööhõive ja elukestvas õppes osalemise suurendamise toetamiseks, võiks arengukava eraldi pöörata tähelepanu nende riskirühmade ligipääsule kvaliteetsele ja nende vajadustele vastavale karjäärinõustamisele. Arengukava toob karjäärimeetmed ühe tegevussuunana välja („samuti on väga oluline panustada teadlikusse ning tulevikku vaatavasse karjääri- ja oskuste poliitikasse“). Oluline on rõhutada sealjuures ka erinevate sihtrühmade ligipääsu ja osalust nendes meetmetes, mitte üksnes meetme olemasolu. See toetab nii tööalaste valikute tegemist, kui ka elukestva õppe võimaluste teadlikku kasutamist, sh paremat teadlikkust tööturul vajaminevate oskuste osas. Oluline on tagada nii ligipääs karjäärinõustamisele kui ka motiveerida suuremat osalust teenusel tööturu riskirühmade seas.
- Siht nr 3 („Vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, neile on tagatud võrdsed võimalused ning nad on majanduslikult hästi toimetulevad“) mõõdikuna on kasutatud aktiivse vananemise indeks. Kuivõrd indeks koondab erinevaid alavaldkondi, võiks vanemaealiste osas arengute jälgimiseks kasutada ka täiendavaid mõõdikuid erinevate indeksi osade ja ka teiste indikaatorite mõõtmiseks, sh näiteks vanemaealiste tööhõive, elukestvas õppes osalemine, vaesus. See aitab täpsemini jälgida, mis valdkonnas on tehtud edusamme ja millises on vaja täiendavaid sekkumisi. Alternatiivina võiks kaaluda eraldi vanemaealiste alamõõdikute toomist teiste sihtide juurde, et toetada ka arengukavas sõnastatud eesmärki lõimida vanemaealiste heaolu valdkondade üleselt poliitikameetmetesse.

Ekspertarvamus kogukonna vaatest Heaolu arengukava 2023-2030 eelnõule

Eha Paas, 22.06.2022

Üldisemalt kogukondlikust lähenemisest

Heaolu arengukava eesmärk: „*Heaolu arengukava eesmärgiks on Eesti, kus inimesed on hoitud, ebavõrdsus ja vaesus väheneb ning toetatud on kõikide inimeste pikk ja kvaliteetne tööelu*“ ja teine mõõdik „*Hoolivuse ja koostöömeelsuse indeks*“ on väga paljus seotud kogukondliku tegevusega. Kogukondlikku tegevust on arengukavas märgitud, kuid kuidas seda mõistetakse, kuidas kogukondi kaasatakse jääb hetkel arengukavas liiga pinnapealseks.

Miks on vajalik kogukondlik tegevus, selle toetamine ja seostamine Heaolu arengukava sihtide ja tegevussuundadega? Sest see aitab jõuda lähemale eesmärgile inimkeskest, hoolivast ja koostöömeelsest ühiskonnast. Kogukondlik tegevus aitab ühiskonnas kaasa inimeste märkamisele, hoolimisele ja teineteise toetamisele. Loomulikult ei juhtu kogukondlik tegevus iseenesest. Kogukonnad vajavad toimimiseks ühelt poolt inimeste endi tahet ja soovi, teisalt kogukondade eestvedajate teadlikkuse tõstmist ja toetamist, et maandada kogukonna eestvedajate läbipõlemise riski. Olulisel kohal on ka programmide väljaarendamine ja/või olemasolevate kasutuselevõtt (kogukondliku lähenemise integreerimine programmidesse), mis võimaldaks kogukondadel oma inimestele pakkuda (ja koos läbi viia) tegevusi, mis aitavad tervelt ja aktiivselt

vananeda, ennetada väärkohtlemist ja kaasata vabatahtlike hoolekandeteenustesse nii, et inimesed saaks võimalikult kaua oma kodus elada.

Eestis on mõiste „kogukond“ muutumas moesõnaks. Seda kasutatakse üha enam erinevates avaliku ja erasektori arengukavades ja dokumentides, kuid puudu jääb sisuline definitsioon dokumentide perspektiivis. Seega on ka Heaolu arengukava juures vajalik dokumendi autorite poolt selgelt defineerida mõiste „kogukond“ dokumendi sisu valguses, et joonistuks välja sisuline ja väärtuspõhine muutus, mis elab, hingab, vajab võimestamist ja ressursse. Defineerimine on oluline, kuna kogukonna sõna mõistetakse väga erinevalt. Sotsiaalteadlased on püüdnud kogukonna mõistet defineerida, Ameerika teadlane Hillari on oma uurimistöös 1995. aastal tuvastanud lausa 95 erinevat definitsiooni (Hillery, G. A. 1955 Definition of community). Erinevatel käsitlustel on siiski ühisjooned. **Kogukonnast saame rääkida, kui inimesed on omavahel vastastikusel usalduslikus suhtes, nad toetavad teineteist igapäevaelulistes tegemistes ja tegutsevad koos ühiselt kokkulepitud eesmärkide nimel.** Kogukondliku tegutsemise väljundiks on mitteformaalsed suhted, millest omakorda kasvavad välja inimestevaheline usaldus, märkamine, hoolimine ja teineteise toetamine - ühiskonna toimimise ideaalid, mille saavutamist ka Heaolu arengukava eelnõu taotleb.

Oluline on arvestada, et tihtipeale on kogukondade sisuline tegevus ja toimimine mitteformaalne. Kogukonnad ei pruugi tegutseda formaalsete gruppidega (mittetulundusühingutena), nende roll ja võimalused märgata abivajajaid on suurem kui ühingutel. Seega on lisaks avaliku (KOV, sotsiaaltöötaja) ja erasektori (osad teenuste pakkujaid) koostöö parandamisele vaja koostöösse kaasata tegutsejatena ka mitteformaalsete kogukondade eestvedajad. Just kogukonna tasandil tunnevad inimesed teineteist - teavad naabrit, naabruskonnas elavat eakat ja nende sotsiaal-majanduslikku olukorda. Just tänu lähedusele (ja usaldusele) on võimalik kiiresti märgata inimese abivajadust ja vastavat abi pakkuda. Nii mõnegi abivajadusega saaksid kogukonnad ise hakkama, kasutades kogukonnas olemasolevaid ressursse. Pikas perspektiivis säästab kogukondliku lähenemise rakendamine nii riigi, KOV'i kui ka abivajaja kahte kõige olulisemat ressursi – aega ja rahalisi/materiaalseid vahendeid.

Kogukondlik lähenemine aitab ka saavutada arengukava eesmärgi peatükis toodud mõõdiku „Hoolivuse ja koostöömeelsuse indeks“ saavutamist. Hoolivus ei sünni iseenesest, hoolivus tekib suhetest, mida pakub kogukondades mitteformaalne suhtlus.

Ettepanekud arengukava täiendamiseks

Väärtused

Koostöö ja kolmepoolsus ühe alapunktina tuuakse välja:

Koostöö mittetulundus- ja äri sektoriga toob esile ja väärtustab nende rolli poliitikakujundamisel, abi pakkumisel, uudsete lahenduste leidmisel ning huvikaitse pakkumisel.

Ettepanek Lisada kas eraldi alapunktina või juba olemasoleva punkti juurde kogukondade (ja siht- ning huvirühmade) kaasamine nii ennetustegevusse kui ka uuenduslike lahenduste leidmisesse ja pakkumisse. Käesolev soovitus lähtub ka Lisa 4 juures välja toodud ÜRO säästva arengu 17. eesmärgi (üleilmne koostöö eesmärkide saavutamiseks) täitmise panuse kirjeldusest Heaolu arengukava tegevussuundade/eesmärkide raames.

Siht 3: vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, neile on tagatud võrdsed võimalused ning nad on majanduslikult hästi toimetulevad

Olukorra kirjeldus

Kogukonna vaatest jäid silma olukorra kirjelduses toodud probleemid nagu: „Vanemaealiste teema käsitlemine vajab koordineerimist ja laiapõhjalist koostööd.“ „Eakate vähene sotsiaalne kaasatus, vabatahtlik tegevus, vähesed hobid, osalemine poliitikas.“ „Digipädevuste puudulikkus.“ „Üksi elamine ja halvenev tervis mõjutab kõrget suhtelist vaesuse taset.“

Leian, et hetkel olukorra kirjelduses toodud probleemide ja kavandatud tegevussuundade osas ei ole piisavalt seost – kavandatud tegevussuundade kirjeldus jääb liiga pinnapealseks ega veena, et need olukorra kirjelduses toodud probleemide lahendusteni viivad.

Tegevussuund: Vanemaealiste heaolu ja ühiskonnaelus osalemise toetamine

Suund oluline ja vajalik, kuid jääb sisuliselt ühekülgseks - fookus on eakate ühenduste võimekusel ja poliitikas osalemisel. Toaksin siia kindlasti juurde kogukondade eestvedajate teadlikkuse tõstmise eakate kaasamisvõimalustest ja laiemalt kogukonna tegevuse aktiveerimise. Samuti soovitan käesoleva tegevussuuna juures keskenduda ka olemasolevate eakate tegevusgruppide/kogukondade toetamisele ja lihtsustada ligipääsu senistele võimalustele.

Siinkohal on oluline täheldada, et meil on vaja tegeleda hoiaku muutmisega – Eesti ühiskonnas nähakse eakaid kui abivajajaid ning koormat kohaliku omavalitsuse ja riigieelarvele. Tegelikult on eakad (ja nende oskused, teadmised, olemasolev võimekus) väärtuslik ressurss, mis (taas)toodab ühiskonnas olulist väärtust. Sh saab näiteks hõbemajandusse integreerida kogukondliku lähenemist – vastastike suhetega koos tekib ka ruum hoiakute muutuse alguseks. Samuti tuleb tõsta tänaste vabatahtlike kaasajate teadlikust eakate kaasamisvõimalustest ja potentsiaalidest. Vabatahtlik (sh kogukonnas) tegevus on üks lihtsamaid viise eakate aktiivsena hoidmisel. Seda nii sotsiaalses kui füüsilises mõttes.

Tegevussuund: Vanemaealistele suunatud ennetava sotsiaaltöö edendamine

Antud tegevussuunas on kogukondlik lähenemine täiesti puudu. Toodud on vabatahtlik tegevus ja kohaliku omavalitsuse rolli määratlemine, aga siia tuleks kindlasti lisada kogukondade kaasamine ennetustegevustesse nt abivajajate märkamise osas. Nagu ka varasemalt mainitud, on kogukonnas tegutsemisel ja kogukondade poolset panust tohtu potentsiaal hoida eakas aktiivsena ning pakkuda võimalusi paremaks sotsiaalseks ja majanduslikuks toimetulekuks. Koostöös Tartu Ülikooli kogukonna arendamise ja heaolu tudengite ja Eesti Külaliikumisega Kodukant koostas Koostöömudeli – teejuhi sotsiaalse heaolu tagamiseks kogukonnas, mis aitab saada tervikpilti, kuidas kogukonna tasandil saavad eestvedajad ja kogukonna vabatahtlikud eakate suunal heaolu luua. Hetkel on koostöömudel vabatahtlike seltsiliste projekti raames testimisel, loodan, et mudelis toodud tegutsemisviis kujuneb kogukondadeks tavapäraseks tegutsemisviisiks. Loodud koostöömudel lisatud ekspertarvamusele.

Ettepanek Oma viimaste aastate kogemustele toetudes soovitan koos kogukondade ja valdkonna ekspertidega välja töötada üle-riigilisel toimiv tervena (aktiivsena) vananemise programm, mille peaksid/võiksid läbida kõik 50+ vanuses inimesed. Programmi mõte on teadvustada ja suunata inimesi teadlikult läbi mõtlema vananemisega seotud teemasid ning muuta vananemine positiivseks ja loomulikuks osaks elukaarest. Tegemist võiks olla atraktiivse ja aktiivmetoodikal põhineva programmiga, kus vastatakse muuhulgas näiteks järgnevatele küsimustele: milline eluviis toetab tervena vananemist, kust saab infot, kuidas trennida teadlikult mälu, suhete ja toetava võrgustiku tähtsust jne. Oluline, et inimesed saaks praktiseerida erinevaid harjutusi, diskuteerida erinevate näidete üle jne. ning võtaks vastutuse oma aktiivsena vananemise eest.

Siht 4: Eesti sotsiaalhoolekande korraldus toetab inimeste heaolu ja sotsiaalse turvatunde kasvu

Täiesti nõus olukorra kirjelduses toodud teemadega, meie tänased hoolekandeteenused ja rahastamine on ajale jalgu jäänud. Samuti kõnetasid kõik teised olukorra kirjelduses toodud probleemkohad.

Kitsaskoht tuleb tegevussuundadest, kus minu hinnangul kogukondade kaasamine on jäänud juhuse hooleks.

Näiteks: *Avaliku raha suunamine senisest enam kogukonnapõhiste, kodus elamist ja toetatud elamist võimaldavate teenuste arendamisse, mahtude suurendamisse ja kvaliteedi (sh tulemuslikkuse) parandamisse. Selleks tuleb:*

- *pakkuda teenuseid koordineeritult ning tihedas koostöös terviseteenustega. Iseseisvat hakkamasaamist aitavad toetada ka tehnoloogilised abivahendid.*

Ettepanek: Teenuste pakkumise koordineerimise juures peaks olema teadlikult kaasatud ka kogukond või piirkonnas tegutsev vabatahtlike koordinaator, kelle kaudu on suhteliselt lihtne pakkuda inimesele võimalusi suhtlemiseks, liikumiseks kui ka panustamiseks. Ka tehnoloogiliste abivahendite osas saab teha koostööd kogukonnaga, kellel on võimekus toetada inimese õppeprotsessi uue tehnoloogia kasutamisel. Kogukonnakeskused saavad pakkuda hajakülas pidepunkte omavalitsuse sotsiaaltöötajatele. Kogukonnakeskused oleks võimelised pakkuma kohapeal nt pesemise teenust, asjaajamise teenust jne. Tean ka näiteid kogukonnadest, kus keskuses oli korraldatud inimeste süstimine, perearsti vastuvõtud kord kuus jne. Hetkel kogukonnad on selles sõnastuses väljas.

- *kasutusele võtta abitehnoloogiad nii inimeste kodudes kui teenusekeskkondades (nt hoolekandeesutused). Oluline on, et nutikad lahendused muutuksid inimesele kättesaadavamaks, sh hinna poolest. Lahenduste kasutamisel peab olema tagatud juhendamine ja kasutajatugi.*

Ettepanek: Mõeldes inimestele, kes asuvad keskustest kaugemal, on lähim tugi ikkagi kohalikud naabrid, kogukonna inimesed. Tasub mõelda, kuidas luua koostöö nii, et kohapealsed inimesed saaksid abivajajat toetada nutilahenduste tundma õppimisel ja kasutamisel.

Arengukavas on toodud olulise osana eakate tööhõive suurendamine. Siin tuleks kindlasti mõelda ka kogukondliku ettevõtluse peale, kus ühelt poolt saab kogukond osaleda teatud teenuste pakkumisel eakatele ja teisalt saavad kogukonnad olla ideaalseks tööhõive pakkujateks eakatele, on need siis seotud kogukonna projektidega, kogukonna keskuse majandamisega jne. Näiteks ülivajalik pisiremondi teenus eakatele – kes aitab üksikul, 80. aastasel memmel kardinapuu üles, või lambi seinu või katkise akna parandatud? Suured ehitus ja remondifirmad on kallid ja teisalt ei ole nad ka huvitatud sellistest töödest. Kogukonna poolt pakutav pisiremondi teenus oleks ideaalne lahendus, toimib näiteks ideaalselt MTÜ Maana poolt Osula piirkonnas, Võrumaal. Pisiremontööde teostajad saavad olla gümnaasiumi noored või hoopis eakamad mehed, kel oskusi ja soovi osalise ajaga rakendust leida.

Eakate vaimse tervise osas tooks juurde eakate sotsiaalse tervise ehk siis tegevused, mis aitavad eakatel olla aktiivsed sotsiaalselt – suhtlemisvõimaluste loomine ka neile, kes täna on jäänud koduseks või oma tervise tõttu on hooldekodudes. Lihtsaim viis suhtlemisvõimaluste pakkumiseks on jällegi kogukondlik tegevus, kus lähimad naabrid, kogukond oma vabatahtlike ja sündmustega saab eakale pakkuda uusi tutvusi, uusi teemasid, millel suhelda jne. Ideaalis võiks ka hoolekandeesutus ja kogukond, kus asutus füüsiliselt asub, vahel sündida koostöö, kusjuures kogukond saab panustada omapoolsete võimalustega aga ka hoolekandeesutus võib kujuneda ankruks kogukonna inimestele. Hoolekandeesutuse asukas vajab heaoluks samuti kuuluvust ja vajalikkuse tunnet, võimalust osaleda ja panustada ja eelkõige saab seda kõike pakkuda teda ümbritsevad inimesed hoolekandeesutuses kui ka kogukonnas, kus elatakse.

Kogukondlik tegevus on oluline „ravim“ üksildusele. Tõstes kogukonnade (sh saavad linnades kogukonnad kujuneda naabruskonnade, korteriühistute baasil) teadlikust eakate kaasamise tähtsusest ja võimalustes on võimalik inimeste üksildust ennetada või vähemalt leevendada.

Ekspertarvamus „Heaolu arengukava 2023-2030“ eelnõule

Pipi-Liis Siemann, SA Koeru Hooldekeskus juhatuse liige, Dementsuse Kompetentsikeskuse juht, 22.06.22

Täna esmalt eelnõu ettevalmistajaid väga oluliste, valdkonna kitsaskohti välja toovate hetkeolukordade kirjelduste, asjakohaste mõõdikute seadmise ning loodetavasti kõigi Eesti inimeste heaolu positiivselt mõjutavate meetmete kavandamise eest! /.../

1. Tegevussuund „Vanemaealiste heaolu ja ühiskonnaelus osalemise toetamine“ (lk 23) toob välja väga olulised aspektid, lisaksin veel sõnaselgelt vajaduse **vähendada varjatud vanemaealiste inimeste diskrimineerimist värbamisprotsessis**. Hetkel esineb varjatud diskrimineerimist sageli, vanemaealistel aga puudub sageli teadlikkus ja julgus oma õiguste eest seismiseks.

Kuna tööturule sisenejaid on tööealiseks saavates põlvkondades vähem kui tööturult lahkuvates põlvkondades kasvab tööjõuvajadus ning sellega koos on vaja soodustada vanemaealiste töötamise jätkamist

vanaduspensioni eas ning vajadusel ka julgustada töökoha vahetamist, kui east tulenevalt ei ole inimene enam valmis töötama näiteks senisel ametikohal (näiteks füüsilist aktiivsust nõudval töökohal vms). Soovides julgustada vanemaealiste aktiivset osalemist tööturul ning vanaduspensioni ajal töötamise jätkamist on vaja **välja töötada tööandjatele võimalused soodustada töö- ja elukogemuse väärtustamist** (näiteks rõhutada seaduse tasandil vanemaealiste õigust soovi korral töötamiseks osalise tööajaga sarnaselt väikelaste vanematega, paindliku tööaja korralduse ning töö- ja puhkeaja erisätted).

2. Tegevussuund „Vanemaealistele suunatud ennetava sotsiaaltöö edendamine“ (lk 23) on sõnastatud veidi liialt üldisena ja jääb selgusetuks, kelle vastutusalas on teadlikkust suurendavad meetmed ja ennetavad sekkumised ning teabe arusaadavus. Siin võiks tuua täpsustuse ning **rahvatervise seadusest tulenevalt kavandada eesmärgikohase riikliku tegevuskava elluviimise kohalike omavalitsuse kaudu**. See on oluline, kuna jättes sellise ennetustöö iga kohaliku omavalitsuse otsustuspädevusse, on vanemaealiste õigused ja võimalused sõltuvalt nende elukohast oluliselt erinevad ning neil puudub võimalus nõuda võrdseid tingimusi (nt teabe arusaadavuse osas; ka ennetavaid sekkumisi, teenuseid pakutakse vaid vähestes omavalitsustes. Leian, et sellekohase riikliku prioriteedi seadmine on vanemaealiste kasvavat hulka ning olulisust ühiskonnaelus arvestades ainuõige.

3. Soovitan korrigeerida sõnastust (lk 25, hetkel sõnastatud järgmiselt: Sotsiaalhoolekanne toetab pikka ja kvaliteetset tööelu, ühiskonnaelus osalemist ning **iseseisvat ja väarikat elu kodus nii kaua kui võimalik**. On äärmiselt oluline, et inimese väarikus ei saaks riivatud tema iseseisva toimetulekuvõime vähenemisel. Iseseisev ja väarikas elu peab olema inimese õigus sõltumata tema elamise kohast ning seda on väga oluline ka selliselt väljendada. Hetkel jääb ekslik mulje, nagu oleks iseseisev ja väarikas elu vaid seni, kuni inimene elab oma kodus. Iseseisvus kahtlemata kahaneb hoolekandeesutuses elades kuid väarikus kindlasti peab olema ka teenusepakkuja juures elades juhtväärtuseks.

Pakun võimaliku sõnastuse: **“.. iseseisvat ja väarikat elu, sealhulgas abi oma kodus elamisel nii kaua kui võimalik. „**

4. Tänuväärne on, et käsitletud on dementsusega inimeste murekohti: lk 27: „Senisest enam tähelepanu vajavad ka dementsuse diagnoosiga inimesed. Dementsus on tugevalt aladiagnoositud³² või diagnoos saadakse liiga hilja, kui abi tulemuslikkus on vähetõenäoline. Pakutavad teenused on vaja kujundada dementsusega inimeste ja nende lähedaste vajadustele vastavaks ning parandada ühiskonna teadlikkust dementsusest.“

Siinjuures väariks kindlasti veel täiendavalt märkimist, et **enamustes omavalitsustes puuduvad toetavad teenused, mis aitavad vältida mäluhäirete süvenemist ning säilitada dementsusega inimese iseseisvat tegevusvõimet võimalikult kaua**. See on tõsine probleem, mis nõuab sihitatud teenuste arendamist kohalikul tasandil ning aitaks edasi lükata enneaegselt väga suure hooldusvajaduse kujunemist. On tõendatud, et sotsiaalne ennetus ja sekundaarsed sekkumised aitavad pikendada tegevusvõime säilimist ja mäluhäirete süvenemist, vähendades väga suure hoolduskoormuse tekkimist.

5. Lk 28 on välja toodud oluline takistus integreeritud teenuste arendamisel: andmestike digitaliseerituse tase, andmekvaliteet ja eri valdkondade andmete ühendamine on takistatud organisatsiooniliste ja õiguslike, aga ka andmekvaliteedist tulenevate probleemide tõttu. Lahendusena nähakse üldsõnaliselt, et probleemid „vajavad edasist tähelepanu“. Siin võiks seada konkreetset eesmärgid ning sõnastada, et **eesmärkide saavutamiseks lahendab seadusandja õiguslikud küsimused ning riigi tasandil luuakse tingimused valdkondadeülelset andmevahetuse võimaldamiseks**.

6. Lk 39 on käsitletud tõhusa valdkondliku õiguskaitse korraldamist. Välja on toodud palju olulist ning nõustun, et tegevussuund tervikuna on väga oluline. Siinkohal juhin tähelepanu, et levinud on diskrimineerimine ka haiguspõhiselt ja terviseseisundi tõttu, sealhulgas stigmatiseerimise tõttu esinev institutsionaalne diskrimineerimine, mis puudutab kahjuks väga suures mahus siiski veel nii tervishoiu- kui

sotsiaalvaldkonda. Eriti on huvikaitse kesine dementsuse valdkonnas (dementsusega inimesed ja nende lähedased) kesine ning sihtgrupi õigused sageli kaitsmata. Pahatihti ei suuda inimesed oma ea või tervises seisundi tõttu oma õiguste eest seista ning selleks ei ole suutelised ka nende lähedased. Eritähelepanu sellel suunamata on jätkuv diskrimineerimine tingitud sageli pigem madalast teadlikkusest kui pahatahtlikkusest, seepärast **soovitan sellekohase viite lisada, et nimetatud vajakajäämisele pöörata suuremat tähelepanu nii avalik-õiguslikes kui eraõiguslikes organisatsioonides.**

Võrgustiku liikmete ettepanekud

Vanurite Eneseabi-ja Nõustamisühing (VENÜ)

Heino Hankewitz

Heaolu arengukavasse on ettepanek täiendada tegevussuundades lk. 23 juba olemasolevat:

"luua vanemaealistele võimalused aktiveerivateks tegevusteks ja vabatahtlikuks tööks, keskendudes äsja tööhõivest lahkunud inimestele, kellele on tarvis pakkuda tuge ja teadmisi, kuidas säilitada sotsiaalselt aktiivset elustiili;"

lisades olemasolevale „soodustades eakate eneseabiliikumist ja aidates kaasa eneseabi edasisele juurdumisele ja arengule.“

MTÜ Elu Dementsusega

Chris Ellermaa

Eesti rahvastik vananeb. Statistikaameti rahvastikuproгноosi järgi suureneb 65-aastaste ja vanemate inimeste osakaal 2040. aastaks 25,6%-ni. Vanemaealiste osakaalu suurenemisega suureneb ka inimeste arv, kes elavad dementsuse diagnoosiga. [Alzheimer Europe](#) andmetel suureneb dementsuse esinemissagedus vanuse kasvades, olles vanuserühmas 65-69 eluaastat 1,3%, aga vanuserühmas 85-89 eluaastat 21,9%. Dementsuse esinemise suurenemine ühiskonnas tõstab vajadust märgata dementsusega inimesi ja nende hooleandjaid, toetada neid ja nende häält kuuldavaks teha. Nii teeb seda läbi huvikaitse MTÜ Elu Dementsusega liikmeskond.

Dementsus on vaimse võimekuse (nt mälu, tähelepanu, loogiline arutlemine, tegevuste planeerimine) järkjärguline haiguslik langus, mille tagajärjel väheneb ka inimese igapäevane toimetulek ja heaolu. Kergekoeline mõtlemisvõime aeglustumine, mälu käepärasuse vähenemine, sõnaleidmisraskused ning vaimse paindlikkuse vähenemine on ilmingud, mis tekivad küll normaalse vananemise taustal, kuid dementsus ei ole vananemise normaalne osa; dementsusega inimene unustab rohkem ja kiiremini erinevates elusituatsioonides, tal võib olla ka probleeme lahenduste leidmise ja tegevuste sihipärase elluviimisega. Kõrvuti dementsusega inimese igapäevase toimetuleku langusega on häiritud ka tema lähedaste elukvaliteet, kuna hooldus- ja toevajadus järkjärgult suureneb.

MTÜ Elu Dementsusega teeb ettepanekud täiendada Heaolu arengukava 2023-2030 järgnevalt:

1. Vanusesõbraliku ühiskonna kujundamisel arvestada eraldi ka dementsusega inimeste ja nende lähedaste spetsiifilisemate vajadusega (lk 23)
2. Vanemaealiste vaimse tervise valdkonna arendamisel arvestada eraldi ka dementsusega inimeste ja nende lähedaste spetsiifilisemate vajadusega (lk 24)
3. Dementsusega inimestele ja nende lähedastele sobilike teenuste loomisel on oluline kaasata lisaks dementsuse kompetentsikeskusele ka dementsusega inimesed ja nende lähedased ise ning sihtrühmi esindavad huvikaitseorganisatsioonid (sh MTÜ Elu Dementsusega) (lk 27).

4. Lisaks teenustele vajab arendamist ka füüsiline ja sotsiaalne keskkond (s.t. teenuseosutajad ja nende kompetents), mis toetaks dementsusega inimeste igapäevast toimetulekut ja heaolu (lk-d 27 ja 30)
5. Teenuste osas koordineeritud ja integreeritud teekonna ülesehitamisel arvestada eraldi ka dementsusega inimeste ja nende lähedaste spetsiifilisemate vajadusega (lk 29). Esimesed sammud selles suunas on Sotsiaalministeeriumi ja selle partnerite kaasatusel tehtud^{1,2} ja selle pinnalt saab teenusedisaini ja koosloome alaseid põhimõtteid rakendades tööd jätkata.

2020. a suvel tutvustati Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna inimeste poolt minister Tanel Kiigele dementsuse valdkonna tegevuskava. Tegevuskava koostati nii uue heaolu arengukava kui ka EL järgmise eelarveperioodi struktuurivahendite planeerimise jaoks. Tegevused jagunesid nelja valdkonna vahel: 1) dementsusealase poliitika kujundus ja selle elluviimine, 2) teenused dementsusega inimestele ja nende lähedastele, 3) dementsusesõbralik ühiskond: ennetustöö, teadlikkuse tõstmine ja oskusteabe levitamine ning 4) andmed, infosüsteemid ja teadus-arendus. MTÜ Elu Dementsusega kutsub üles Sotsiaalministeeriumil kui dementsusega inimeste ja nende lähedaste suunaliste poliitikate kujundajal ja selle partneritel tegevuskava edasiste tegevuste planeerimisel kasutama.

MTÜ Elame Veel!

Kadri Kuulpak

Lk 27 on öeldud: „Samas on ka hoolekandeesutuste infrastruktuur vananenud ning keerulisema hooldusvajadusega inimestele ei ole piisavalt teenusekohti.“

Siia juurde võiks tuua teema, mille tõstatas eelmisel võrgustiku koosolekul ka Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsioon ehk teenusele suunamisele peaks eelnema hindamine, kas isik üldse sobib konkreetsele teenusele. Samale järeldusele jõudsin ka enda magistritöös¹:

„Üldhooldusteenusele jõuavad sageli suure hooldusvajadusega inimesed, kes võiksid samahästi olla õendusteenuse saajad. Uuringu tulemustest selgus, et väga erineva hooldusvajadusega klientide ühte majja kokkutoomine kahjustab eri aspektide läbi nende endi autonoomiat. Dementsusega klientide liikumistrajektoori piiratakse, kuigi nad võiksid näiteks Viljandi ringmajas vabalt ringi kõndida. Suure õendusabivajadusega klient võib ööd ja päevad karjuda ega lase niiviisi teistel magada. Lahendus olekski teenuste diferentseerimine, kus igaüks leiab teenuskoha vastavalt enda vajadustele.“

Niisiis ühest küljest oleks vaja rohkem erinevaid teenuseid, teisalt hindamist, kes missugusele teenusele sobib.

Institutsionaalsete teenuste puhul tooksin esile veel kaks probleemi, millest arengukavas ei räägitud: teenuse kvaliteedi hindamine ja teenuse kohta teabe saamine. Tegevusloa aluseks üldhooldusteenuse osutamiseks on mõõdetavad näitajad, mis on seotud ruumi suuruse, territooriumi, õhuga, tervisekaitse- ja tuletõrjenõuete, töötajate koolitamisega. Sisulist kvaliteeti ei mõõdata.

Seda teeb murettekitavate signaalide korral sotsiaalkindlustusamet (SKA), kes teeb lisaks ka plaanilisi kontrolle ehk külastab iga aasta teatud hulgal hooldekodusid. Samuti teeb hooldekodudele järelevalvet õiguskantsler. Ülevaadet aga, missugune seis ühes või teises asutuses valitseb, kusagilt ei saa. Eelmises heaolu arengukavas² juba viidati probleemile, et teenuste sisu, eesmärgi ja osutamise protsessi kohta ei saa piisavalt teavet. Mida on aga selle muutmiseks tehtud?

---

¹ International Foundation of Integrated Care. (2020). Supporting Integrated Service Provision in Estonia. The bEST way forward. Final Report (Policy level).

² <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoe/teekond-inimesekeskse-teenusepakkumise-suunas>

Sisulist kvaliteeti mõõtvu uuringu tellis Õhtuleht koostöös Norstatiga³, kus püstitati küsimus, missugune hooldekodu oma emale valida: kus on ühe hooldaja kohta 30, kus kolm klienti, kuhu saab kaasa võtta lemmiklooma, kus tegutsevad tegevusjuhendajad, ja mitmel päeval nädalas jne. Selliseid uuringuid võiks teostada regulaarselt ja kuuldavasti on seda varem Sotsiaalministeeriumis tehtud.

Seda enam tuleks sotsiaalkindlustusametil, nii nagu teeb õiguskantsler, avalikustada kontrollkäikude aruanded. SKA põhjalike ja inimlikult kirjanud kirjeldustega sain tutvuda magistritöö tarbeks, kuid selline võimalus peaks olema igaühel, kes enda eakale sugulasele hooldekodukohta otsib. (SKA kodulehelt leidsin vaid tehtud ettekirjutused, mis kubisevad paragrahvidest ega ole sama informatiivsed kui aruanded.)

Eesmärgiks tuleks seada üldhooldusteenuse kvaliteedi pidev kergitamine. „Praegune lattu on kirjas sotsiaalhoolekande seaduses: teenused peavad olema olema,“ ütles sotsiaalkaitseminister Signe Riisalo⁴. Üks pool on teenuse sisulist kvaliteeti puudutavate nõuete seadmine (nt tegevusloa taotlemise protsessis). Teisalt võiks aga häid hooldekodusid rohkem esile tõsta ja eeskujuks seada. Hooldekodudel võiks olla oma kvaliteedisüsteem, mille kaudu kvaliteedimärgise pälvivad hooldekodud ennast reklaamida saaksid. Sedakaudu tunneksid ka töötajad ennast enam väärtustatuna. Sarnaselt on oma kvaliteedisüsteem perearstidel ning seda arendab koos Eesti Perearstide Seltsiga Haigekassa.

1 Kuulpak, K. (2021). „Hooldajatel on kiire, meil on jälle aega üleliia.“ Hooldekodu elanike autonoomiaga arvestamine kolme hooldekodu näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava.

2 Heaolu arengukava 2016–2023. (2016). Kasutatud 22.06.2022, <https://www.sm.ee/et/heaoluarengukava-2016-2023>

3 Pärnapuu, P., Kuulpak, K. (2021). SUUR SPIKKER | Missugune hooldekodu oma emale valida? Kus on ühe hooldaja kohta 30, kus kolm klienti? Kuhu saab kaasa võtta lemmiklooma? *Õhtuleht*, 11. november. Kasutatud 22.06.2022, <https://www.oh tuleht.ee/1048112/suur-spikker-missugune-hooldekodu-oma-emale-valida-kus-on-ue-hooldaja-kohta-30-kus-kolm-klienti-kuhu-saab-kaasa-votta-lemmiklooma>

4 Kuulpak, K. (2021). 15 700 inimest on lähedase hooldamise tõttu tööturul eemal. Minister Riisalo: hooldekodude sisulist taset ei mõõdetata ega hakatagi mõõtma! *Õhtuleht*, 15. november. Kasutatud 22.06.2022, <https://www.oh tuleht.ee/1048194/15-700-inimest-on-lahedase-hooldamise-tottu-tooturult-eemal-minister-riisalo-hooldekodude-sisulist-taset-ei-moodeta-ega-hakatagi-mootma>

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut

Iris Pettai

Väga positiivne, et vanemaealiste teema on arengukavas eraldi valdkond. Võrreldes eelmise arengukavaga (2016-2023) on edasimineku märkimisväärne. Hajutamine eri valdkondade vahel raskendab teemaga edasi liikumist.

Arengukava koostamise käigus muudeti eesmäärke. Algselt oli majanduslik toimetulek üks põhieesmärkidest, eeldusel et see teeb vanemaealised õnnelikuks. See paradigma ei ole lahenduseks, kui inimesed elavad üha pikemalt, üha kauem on terved ja töövõimelised, võimelised osalema kõikides ühiselu valdkondades. Uus siht "Vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, neile on tagatud võrdsed võimalused ning nad on majanduslikult hästi toimetulevad" rõhutab aktiivsust ja aitab vanemaealiste abitust ja passiivsust vähendada.

Arengukava koostamisel lisati uusi probleeme, mida varem polnud: tõrjumine tööturul ja muudes valdkondades, vägivald, inimõigused, võrdväärne kohtlemine jms. Esile tõstmist väärivad vanemaealiste väärkohtlemise ja vägivalda teema põhjalik ja hea käsitus, siht nr.4-s ("Eesti sotsiaalhoolekande korraldus toetab inimeste heaolu ja sotsiaalse turvatunde kasvu"). Tervikuna tundub, et sotsiaalhoolekande osa (puudutab valdavalt vanemaealiseid) on arengukavas üks põhjalikumalt ja asjatundlikumalt lahti kirjutatud. Ilmselt on selles valdkonnas oodata positiivseid muudatusi. Sotsiaalhoolekande osa tugineb erinevatele uuringutele, heale statistikale, mida paraku napib siht nr.3 (vanemaealiste kaasamine) puhul. Kuna sotsiaalhoolekande osa ületab oma põhjalikkusega sihti nr.3, siis peab nentima, et jätkuvalt nähakse **vanemaealisi pigem sotsiaal- ja tervisevaldkonna sihtrühmana ja ilmselt veel pikki aastaid**. Teised valdkonnad oma strateegiliste sihtidega vanemaealiseid sihtrühmana arvestatavalt ei seosta **ehkki vananemine peab olema seotud teiste sotsiaalse ja majandusliku arengu ning inimõiguste raamistikega**.

Hästi on esitatud pensionite osa, mis tugineb headel uuringutel, on kompetentselt ja usaldusväärselt kirja pandud.

Märksa pealiskaudsemad ja nõrgemad on siht nr.3 puhul sotsiaalse kaasatuse ja hoiakute osad. Eesmärgid on liiga üldised ja väärtuspõhised. Põhirõhk pannakse kogukondadele (sotsiaalse kaasatuse osas) ja töandjatele hoiakute osas. On põhjust arvata, et praegune arengukava ei paku võimalusi jõuda järele Euroopa parimatele aktiivsena vananemise osas. Sotsiaalne kaasatus ja ühiskonnaelus osalemine ei pruugi oluliselt muutuda. Mõlema eesmärgi osas jääb vajaka konkreetsusest ja selgusest, puudub **analüütiline andmestik, mille pinnalt oleks võimalik strateegilist tervikvaadet ja poliitikameetmeid kujundada**. Täiesti on lahti kirjutamata vananemise süvalaiendamise valdkond.

Kahtlemata on hea saavutus, kui arengukavale toetudes suudetakse teha läbimurre siht nr.4 osas ja Eesti sotsiaalhoolekande korraldus arendatakse kvalitatiivselt uuele tasemele. Läbimurret oleks vaja veel vähemalt kolmes valdkonnas, kus Eesti ühiskond on ootel ja valmis:

1. Diskrimineerimise ja tõrjumise ületamine tööturul. Nn "allakäigutrepp" tööturul algab juba 40-aastaselt, kui inimesed hakkavad tunnetama, et vanus on neile üha suuremaks takistuseks sobiva töökoha leidmisel. Arengukavasse võiks lisada konkreetseid meetmeid, kuidas ületada vanemaealiste tõrjumist tööturul, ennetada ebavõrdset kohtlemist, varajast tööturult taandumist, vähendada töötust jne.

2. 50+ ümber- ja täiendõpe, ka uue kõrghariduse omandamine tuleb muuta lihtsalt kättesaadavaks. Vanemaealistele heidetakse sageli ette nende aastakümnete tagust aegunud haridust, paraku on nende juurdepääs täiend- ja ümberõppele, aga ka kõrgharidusele üsnagi piiratud. Haridussüsteem vajab muudatusi, et tagada elukestev õpe ka kõrgemas vanuses (50+, 60+, 70+) inimestele. Arengukavasse võiks lisada konkreetseid meetmeid, kuidas haridussüsteemi muuta, et 50+ vanuses inimestele oleks tagatud lihtne juurdepääs täiend- ja ümberõppele, aga ka kõrgharidusele.

3. Vaesus, madalad pensionid, elamine vaesusriskis. Eesti pensionäride vaesus on Euroopa kõrgeim. Eesti keskmine pension (2021. aastal 552 eurot) moodustab keskmisest palgast umbes 40% ja see hoiab vanemaealised absoluutselt vaesusest väljas, aga jätab nad suhtelisse vaesusesse (suhtelise vaesuse piir 2019. aastal 611 eurot). Vanemaealiste vaesuse ennetamist ei saa vaadata kitsalt vaid pensionipõlveks raha kogumise kaudu. Vaesuse probleemidele lahenduste leidmine peaks olema komplekssem, siin osas on lahendusi ja võimalusi märksa rohkem. Nii näiteks on töötamine pensionipõlves kui ettevõtluse arendamine arvestatavateks lahendusteks. OECD uuringutest on selgunud huvitav ja vähetuntud fakt, et vanemad inimesed on eri vanuses töötajate seas kõige ettevõtlikumad.³ Arengukavasse võiks lisada konkreetseid meetmeid, kuidas lisaks pika tööelu toetamisele luua vanemaealistele võimalusi ka ettevõtluse arendamisel.

TÜ väarikate ülikool

Viire Sepp

Konkreetsete meetmetena võiks nimetada järgmisi:

- Tartu Ülikooli väarikate ülikooli laienemise toetamine (rõhutan, et "väarikate ülikool" on Tartu Ülikooli registreeritud kaubamärk ja selle kasutamine on aktsepteeritud üksnes kooskõlastatult Tartu Ülikooliga);
- konkreetsele earühmale suunatud sihtstipendiumite sisseseadmine täiend- ja ümberõppeks (eriti ühiskonna vajadustest lähtuvalt niisugustes kriitilistes valdkondades, kus elukogemus on eraldi väärtuseks – nt sotsiaalhoolekanne, tugispetsialistid jms);

---

³ Ajavahemikul 1996–2014 suurenes uute ettevõtmistega alustavate vanemate töötajate (vanuses 55–64) osakaal - see ületas (68 protsendi võrra) noorte ettevõtjate (vanuses 20–34) ettevõtluse määra, mis samal perioodil tegelikult vähenes. Allikas: OECD (2020), *OECD Employment Outlook*

- täiendusõppe RKT või muude meetmete raames tellida koolitusi vanemaealistele (õppijatele tasuta). Üks prioriteete võiks olla digioskuste arendamine, mis on muutunud eriti aktuaalseks seoses koroonapandeemiaga.

Ettepanekud koondas

Agu Laius

Vanemaealiste strateegilise partnerluse võrgustiku eesistuja

MTÜ Kuldne Liiga